

*Пахлеванзаде А.,**аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародного гуманітарного університету*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ТА КОНСТИТУЦІЙНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Анотація. У статті здійснено аналіз змісту таких міжнародно-правових документів як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські й політичні права, Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп й органів суспільства заохочувати й захищати загально визнані права людини та основні свободи та Конституції України з погляду правової регламентації у них питання розумності строків досудового розслідування. На базі такого аналізу надано характеристику сучасного стану міжнародно-правової та конституційної регламентації розумності строків досудового розслідування.

Ключові слова: досудове розслідування, розумність строків, міжнародно-правова регламентація, конституційно-правова регламентація

Постановка проблеми. Правова держава є одним із найбільших досягнень усієї історії людської цивілізації, невід'ємно пов'язаних із появою прав людини.

Дійсно, ідея захисту прав і свобод людини була актуальною на будь-яких етапах розвитку держави. Ще в Конституції Пилипа Орлика 1710 року містилися статті про захист недоторканості вольностей, права власності козаків. У Конституції декларується ідея відновлення «всіх природних прав та рівності» [1, с. 27].

Після набуття Україною незалежності поступово, рік за роком, людина, її честь, гідність, права й свободи, недоторканість приватного життя виходять наперед. Наша країна обрала шлях визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, зокрема тих, що втілені в міжнародно-правових документах щодо захисту прав та основних свобод людини. Це знайшло своє відображення у ч. 3 розділу Х Декларації «Про державний суверенітет України» від 16 липня 1990 року, згідно з якою в нашій країні визнаються перевага загальнолюдських цінностей над класовими та пріоритет загально визнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. Пізніше визнання прав людини пріоритетом побудови демократичного правового суспільства та основні принципи міжнародного права у сфері захисту прав людини знайшли своє відображення в ч. 2 ст. 9 Закону України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року та в Законі України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року. 31 жовтня 1995 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» і, таким чином, держава взяла на себе зобов'язання привести своє національне законодавство у відповідність до загально визнаних норм та європейських стандартів.

Під такими стандартами, що також часто фігурують у юридичній практиці як міжнародні, варто розуміти міжнародно-правові норми й принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи

інших сферах міждержавного співробітництва [2, с. 615], а за визначенням академіка П. Рабіновича, європейські стандарти прав людини – це зафіксовані в юридичних актах та документах європейських міжнародних організацій (чи їхніх органів) принципи й норми стосовно змісту й обсягу прав та свобод людини, призначені бути обов'язковими або рекомендаційними настановами для відповідної внутрішньодержавної юридичної практики [3, с. 20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародно-правової та конституційної регламентації розумності строків кримінального провадження неодноразово привертало увагу фахівців у галузі кримінального процесу, оскільки об'єктивно саме воно є початком аналогічних галузевих досліджень [4, с. 30-37; 5, с. 25-48].

Мета статті - надати характеристику сучасного стану міжнародно-правової та конституційної регламентації розумності строків досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основоположними міжнародно-правовими документами, які закріплюють високі міжнародні стандарти, тобто комплекс прав і свобод людини, є такі: Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року; Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148-III; Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати й захищати загально визнані права людини та основні свободи від 9 грудня 1998 року.

Окрім зазначених основних міжнародно-правових документів, що закладають основні принципи, існує багато міжнародних документів, що стосуються здійснення судочинства, у яких терміни «стандарти», «правила», «норми» та «принципи» здійснення зазначеної державно-правової функції застосовуються навіть безпосередньо в їхніх назвах: Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями (1957), Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила») (1985), Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою (1985), Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або арешту в будь-якій формі (1988), Мінімальні стандартні норми ООН із заходів, що не пов'язані з позбавленням волі («Токійські правила») (1990).

Аналіз змісту вказаних міжнародно-правових документів показує, що окрім власне терміну «розумні строки», у них активно застосовуються й інші оціночні темпоральні поняття,

зокрема «без зволікання», «в терміновому порядку», «невідкладно», «без невинуваченої затримки», «негайне розслідування». Водночас уявляється, що зазначені поняття програють терміну «розумний строк» з погляду меншої можливості їхньої формалізації та конкретизації.

Мабуть, виходячи, зокрема, й із зазначених міркувань, визначено принцип розумних строків розгляду справи судом у положеннях Конституції України на рівні основних засад судочинства, передбачених ст. 129 поряд із принципами рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпеченні доведеності вини; змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їхньої переконливості; підтриманні публічного обвинувачення в суді прокурором; забезпеченні обвинуваченому права на захист; гласності судового процесу та його повного фіксування технічними засобами; забезпеченні права на апеляційний перегляд справи та, у визначених законом випадках, на касаційне оскарження судового рішення; обов'язковості судового рішення як невід'ємного елемента системи.

У кримінально-процесуальному законодавстві України порядок встановлення, обчислення, поновлення та продовження строків закріплені у Кримінальному процесуальному кодексі та підзаконних нормативних актах. Водночас, забезпечуючи право кожної людини на свободу та особисту недоторканість, ст. 29 Конституції України лише непрямо гарантує за такої умови дотримання часових меж під час здійснення кримінального судочинства.

Відповідно до ч. 1, ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду й лише на підставах та в порядку, встановлених законом.

Ч. 2 зазначає, що у разі нагальної необхідності запобігання злочину чи його припинення, уповноважені законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин із моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Право на захист у сфері кримінального судочинства забезпечено ч. 3, відповідно до положень якої кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість із моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника.

Нарешті, ч. 4 гарантує, що кожен затриманий має право в будь-який час оскаржити в суді своє затримання, а ч. 5 проголошує те, про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Поряд із цим, необхідно наголосити, що природною є ситуація, коли Основний закон не конкретизує принцип розумних строків розгляду справи судом, залишаючи це відповідним процесуальним галузям законодавства.

Іншими словами, конституційна вимога дотримання розумного строку судочинства стосується всієї правової системи і кожної галузі права (а не лише кримінально-процесуальної), усієї держави в цілому і кожного його органу (а не тільки органів, що здійснюють кримінальне переслідування) зокрема. Таким чином, під розумним терміном кримінального судочинства розуміється обов'язок будь-яких державних органів та

їхніх посадових осіб будувати свою діяльність таким чином, щоб кримінальне судочинство здійснювалося без невинуваченої затримок [6, с. 20].

Висновки. З огляду на все вищесказане, можна зазначити, що міжнародно-правові документи, ратифіковані Україною, які визначають основні права людини й громадянина та обов'язки їхнього захисту компетентними державними органами, активно застосовують різноманітні темпоральні поняття, зокрема й формулу «розумності строку»:

- Загальна декларація прав людини (1948) фіксує правові основи її статусу та закріплює найсуттєвіші із них, що одночасно виступають основами правосуддя, проте не згадує про принцип розумності строків кримінального провадження, лише фіксуючи у ст. 10, що для встановлення обґрунтованості пред'явленого особі кримінального обвинувачення вона має право на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом;

- Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950) у ч. 3 ст. 5 констатує, що кожен заарештований або затриманий, має негайно постати перед судом, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження, а ч. 1 ст. 6 зазначає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення;

- Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (1966) у ч. 3 ст. 9 визначається, що кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді і має право або на судовий розгляд протягом розумного строку, або на звільнення з під варти;

- Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп й органів суспільства заохочувати й захищати загально визнані права людини та основні свободи (1999) та вищезазначені міжнародно-правові документи також активно застосовують й інші оціночні темпоральні поняття, зокрема «без зволікання», «у терміновому порядку», «невідкладно», «без невинуваченої затримки», «негайне розслідування». Водночас, зазначені поняття програють терміну «розумний строк» з погляду меншої можливості їхньої формалізації та конкретизації.

Загалом, Конституція України, сприйнявши високі міжнародні правові стандарти захисту прав людини та громадянина, забезпечуючи право кожної людини на свободу та особисту недоторканість, у ст. 29 лише непрямо гарантує при цьому дотримання часових меж під час здійснення кримінального провадження, проголошуючи, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду й лише на підставах та в порядку, встановлених законом, та на рівні основних засад судочинства у ст. 129 визначає принцип розумних строків розгляду справи судом, який стосується всієї правової системи і кожної галузі права. Питання конкретизації терміну «розумність» щодо строків судочинства загалом та кримінального провадження зокрема, Конституцією та міжнародно-правовими стандартами не тлумачаться. Таке тлумачення здійснюється рішеннями Європейського суду з прав людини.

Література:

1. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини. Київ: Вид. дім «KM Academia», 2000. 206 с.
2. Юридична енциклопедія / за ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5. 736 с.
3. Рабінович П. Права і свободи людини: європейські стандарти. Юридичний вісник України (Інформаційно-правовий банк). 2003. № 23. С. 20-26.
4. Архипов А. Принцип разумного срока уголовного судопроизводства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2014. 206 с.
5. Заїка С. Строки у кримінальному процесі України в контексті європейських стандартів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 271 с.
6. Малофеев И. Разумный срок как принцип уголовного судопроизводства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2014. 217 с.

Пахлевандзе А. Международно-правовая и конституционная регламентация разумности сроков досудебного расследования

Аннотация. В статье проведен анализ содержания таких международно-правовых документов как Всеобщая декларация прав человека, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, Международный пакт о гражданских и политических правах, Декларация о праве и обязанности отдельных лиц, групп и органов общества поощрять и защищать общепризнанные права человека и основные свободы и Конституции Украины с точки зрения правовой

регламентации в них вопроса разумности сроков досудебного расследования. На базе такого анализа охарактеризовано современное состояние международно-правовой и конституционной регламентации разумности сроков досудебного расследования.

Ключевые слова: досудебное расследование, разумность сроков, международно-правовая регламентация, конституционно-правовая регламентация

Pakhlevanzade A. International legal and constitutional regulation of the reasonableness of the terms of pre-trial investigation

Summary. The article analyzes the content of such international legal documents as the Universal Declaration of Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Encourage and Protect universally recognized human rights and fundamental freedoms and the Constitution of Ukraine from the point of view of legal regulation of the question of the reasonableness of the terms of pre-trial investigation. On the basis of such analysis, a description of the current state of international legal and constitutional regulation of the reasonableness of the terms of pre-trial investigation is given.

Key words: pre-trial investigation, reasonable time, international legal regulation, constitutional and legal regulation